

SOPRONI ARCOK

Turbuly Éva

„Jó szóval oktasd, játszani is engedd” I.
Beszélgetés Baranyai Lenke tanárnővel
gyökerekről, tanítványokról, kutatásról.¹
Az ősök, a falu és a gyermekkor

Baranyai Lenke történelem-magyar-filozófia szakos tanárnő Sopron közismert és köztiszteletnek örvendő alakja, aki tanári munkája mellett több cikk, tanulmány, helytörténeti kötet szerzője. Ezekben többnyire szülőhelye, Beled, és soproni iskolái, a Soproni Állami Tanítóképző és jogelődje,² valamint a Széchenyi István Gimnázium történetét³ dolgozta fel, ahol 42 éven át tanított. Utolsó, kéziratot munkájában családjáról írt.⁴

Sopronba kerülésekkor egy lépcsőházban laktunk, gyakran beszélgettünk, a családról is. Beledről származol, az oda kötő szálakat máig ápolod. Történelemtanárként több kötetben dolgoztad fel rendhagyó módon szülőhelyed történetét.⁵ Régi beledi család a tiétek?

Apai ági nagyanyámék, a Novákok voltak ős-belediek. Anyai nagyapám 1851-ben jött Beledre. Talán emlékszel, a kis szobámban volt egy fonott kosárka. Alul vegytintával rá volt írva, hogy 1851. *Beledbe jöttem*. Nagyapa, miután a céhes vándorlását befejezte és letette a mestervizsgát, szabóként érkezett a faluba. Egyébként Rábatamásiban született, ahogy a másik nagyapám is. Egyik nagyszülőmet sem ismertem. Amikor megszülettem, már csak a szájhagyományban éltek, különösen az anyai nagyszülők. Anyukám is csak özvegy édesanyja elbeszélése alapján ismerte az édesapját, hat éves volt, amikor meghalt. Anyai nagyapám a reformkorban, 1830-ban született, ami hihetetlenül hangzik a 21. század elején. Haiczinger Ignácnak hívták. Sokgyermekes iparoscsaládból származott, az édesapja is szabó volt.⁶ Kétszer megözvegyült, háromszor nősült. Szépen írt, okosan fogalmazott,

¹ Az interjú a 2010. július 4-én, 14-én és szeptember 14-én folytatott beszélgetés alapján készült. Ezt követően a tanárnő további családtörténeti és falutörténeti kutatásokat végzett, ezek eredményei a későbbi konzultációk során beépültek az interjúba.

² *Baranyai Lenke*: Az Isteni Megváltó Leányai Tanítóképzője és jogutódja, a Soproni Állami Tanítóképző története 1899–1957. Sopron, 2007. 175.

³ *Baranyai Lenke*: Az utolsó nárciszok Adalékok a soproni Széchenyi István Gimnázium XX. századi történetéhez. Sopron, 2014.

⁴ *Baranyai Lenke*: Családom története. Kézirat, 91. p.

⁵ *Baranyai Lenke*: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez. Sopron, 2000., 304 p. + 12 p. fotómelléklet; *Baranyai Lenke*: Múltunk tükröcserepei. A régi Beled dokumentumok és életrajzok tükrében Sopron, 2008., 309. p.; *Baranyai Lenke*: Beled hideg napjai 1944–1945, Győr 2016. 175 p.

⁶ Egy, a "családi levéltárban" megőrzött, 1908-ban kelt hagyatéki irat szerint öten voltak testvérek: Az utód nélkül elhunyt, Julianna (Kovács Mihályné), Anna (Döbrönte Sándorné), János, akit iparosként jelöltek, Róza (Törzsök Józsefné) és Ignác nagyapá.

jól érvelt, ahogy egy hagyatéki beadvány tükrözi. Makk Rozáliával való első házasságából három gyermek született, egy Ignác nevű fiú, aki korán meghalt, és két lány. Egyikük, Katinika, Tahitótfaluban volt az agglégény Kőnig báró házvezetónője. A másik lány, Márrika, Bécsben szolgált, majd férjhez ment Blazsek József iparoshoz, és Kis-Garamba kerültek.⁷ Nagyapa második felesége Somogyi Erzsébet volt, vele temették el Beledben. Tőle egy fia született, János, aki jegyző lett. *Az írni nem tudók tollvivőjének* nevezik az egyik, múlt század végi beledi iraton, amit én őrzök. Később Magyarkimlére került. A rábakecöli Cziráki Irmával kötött házasságából hét gyermek származott, közülük többen diplomát szereztek. Velük már volt élő kapcsolatunk, leveleztek édesanyámmal. Az egész család hithű katolikus volt,⁸ a gyerekek taníttatásában az egyház is segített.⁹ A harmadik feleség volt a nagymamám, az Edvéről származó Egyed Ilona. A családi hagyomány szerint nem mehetett férjhez ahhoz az evangélikus fiúhoz, akit szeretett, így lett 24 évesen a nála 40 évvel idősebb, köztisztviselő álló, módos szabómester felesége. Édesanyám elmondása szerint Ilona nagymama mindig szeretettel beszélt a férjéről, három gyermeket szült neki. A kis Jóska csecsemőként meghalt. 1897-ben született édesanyám, Lenke, majd 1899-ben öccse, Károly, aki pincérnek tanult, és később egy kisvendéglőt nyitott Pesten.

Hihetetlen, hogy a nagyapád a reformkorban született!

Édesanyám a 19. század végén született, és a születésemkor 41 éves volt, így alakult ki két nemzedék alatt a nagy időbeli eltolódás a nagyszülők és köztem. Ez a tény megkönnyítette a családfakutatást, hiszen egy „ugrásnyira” volt a reformkorban született nagyapa, és az anyakönyvekben jól vissza tudtam lépegetni az időben, legalább is ezen az ágon. Itt szeretnék elmondani egy érdekes dolgot: Nagyapa, ahogy mondtam, szabó volt, dédapa is, az ükapa pedig Mária Terézia egyik krajnai ezredében gyógykovács. Felesége, Kalmár Erzsébet is „gyógyító ember leánya” volt az anyakönyvi bejegyzés szerint. Utólag ezzel magyarázom édesanyám érdeklődését a gyógynövények, a népi orvoslás iránt. Ajándékba mindig e témával foglalkozó könyveket kért. A családi hagyományról semmit sem tudott, de a vonzódás a gyógyító természethez megvolt benne.

Édesanyámnak tragikus volt az élete. Idős édesapja 1903-ban meghalt. Anyukám hat, a kisöccse négy éves volt ekkor. Nagymamának tanult mestersége – a kor szokásainak megfelelően – nem volt. Nagypapa viszont a varráson túl felteltávolítással, tisztítással is foglalkozott, hiszen az általa készített, zsinóros posztóruhákat egy életre szánták. Nagymama megtanulta mellette ezt a munkafolyamatot, később ebből tartotta el a gyerekeit.

Hiába volt tehát módos ember a nagyapád, az örökség a sok gyerek miatt sokfelé ment, nem biztosított elégséges alapot az árvák felneveléséhez.

Pontosan. Nagyapának szép márvány obeliszkje van a beledi temetőben, ami a társadalmi állását és vagyonosságát is jelzi. Felvették rá: „*Volt Beledben férjiszabó 52 évig.*” Számított, hogy ilyen hosszú időn át szolgálta a közösséget.

⁷ Az említett 1908. évi hagyatéki irat szerint.

⁸ Egy szép, bársonyborítású, elefántcsont berakásos, kapcsos imakönyv is örzi emléküket.

⁹ Jánosról tudom, hogy a győri székeskáptalan taníttatta, de nem lett pap, világi hivatást választott.

1. kép. Baranyai Lenke 2010-ben, az interjú készítésének idején

Az árváknak volt ugyan némi öröksége egy gyermektelen nagynéni után, ami azonban az árvaszékhez került. Mire kézhez kaphatták volna, elvitte az infláció. Nagymamának özvegyként nehéz élete lehetett, mégis taníttatta a gyermekeit.

Említetted, hogy a nagybátyád pincér lett. Édesanyád mit tanult?

Varrást. Azután 16 éves korában egy ismerős vagy rokon közreműködésével feljutott Pestre, dr. Molnár Béla orvos professzorékhoz. Az anyós, dr. Strasser Imréné komornája lett. Segített az öltözésben, felolvasott, kikocsizott, színházba járt vele. Ez nagy előrelépést jelentett számára. Megismerte a nagyvárosi életet, szokásokat, fizetéséből segíteni tudta az otthon maradottakat. Nagymama azonban az első világháború alatt megbetegedett, 1917-ben kórházba került. Anyukámnak így haza kellett jönnie öccse ellátására. Volt Pesten egy beledi tanárjelölt udvarlója, de hazajövetelével a házasság, így a felemelkedés lehetősége elszállt. A család emlékét megőrizte, fényképalbumába tette egykori munkaadója újságban megjelent gyászjelentését. Nagymamát Győrből a pozsonyi kórházba vitték, ahol rövidesen meghalt. A háborús időkben nem tudtak intézkedni a hazahozataláról, ott hantolták el a ma már nem létező vöröshídi temetőben.

Beszéljünk most az apai ágról! Másik nagyapád hogyan került Beledbe?

Baranyai Géza nagyapám is Rábatamásiban született. Édesanyja, Baranyai György és Rózsás Ilus Rozál nevű leánya ott szolgált egy módos családnál. Nagyapámat, a házasságon kívül született gyermeket az anyja nevére anyakönyvezték. Amikor ezt kutattam, a Sopronban közismert Bindes Ferenc atya volt Tamásiban a plébános, és rámutatott levelében, hogy bölcs elődei általában a vérszerinti apát (itt a gazdát) szokták keresztszülőknek beírni. Baranyai Rozált később feleségül vette egy Budai János nevű zenész Beledből, így nagyapám a véletlen folytán lett zenész. Nyilván képessége is volt hozzá. Nagyon régen, 1917-ben meghalt. Tagja volt az ipartestületnek, bálokban, rendezvényeken, lakodalmakban játszott zenekarával. Ez a zenészek között magasabb kategóriát jelentett, a falusi kocsmákban általában csak egy cimbalom, vagy citera szólt.

2. kép. A Baranyai család 1902-ben

Baranyai Géza a tósgyökeres beledi Novák Esztert vette feleségül, és házasságukból nyolc gyermek született, egy lány, és hét fiú. Nagyon érdekes a sorsuk alakulása. Az 1902-ben készült képen apukám még pendelyes, nagymama ölében ül, két fiú később született. Jenőből, a legidősebb fiúból tehetséges zenész lett. Bécsben tanult, ahogy a soproni Munczy Lajos is. Ott ismerkedett meg későbbi feleségével, Cseresnyés Rizával, aki Cseresnyés (Tschürtz) János és Munczy Karolina leánya volt.¹⁰ Ő tehát tehető családba nősült 1909-ben.

Innen van közöttünk Munczy Lenke néniel az a bizonyos „szerzett rokoni kapcsolat”, amit említettem már neked.¹¹ Jenő nagybátyámék a monarchia felbomlása után is Bécsben maradtak. Egyik lányuk házassága révén Spanyolországba került. Jenő nagybátyám testvérei közül még két fiú, István és József lett zenész, akiket bátyjuk segített bécsi iskoláztatásukban. Az első világháború a mi családunk történetét is átrajzolta. Jenő és Pista bátyám Bécsben maradt, Mari néném Olaszországba került a férjével, Tóni bácsi ezüst vitézségi éremmel, Géza bácsi pedig egy orosz feleséggel tért haza.

Tudsz valamit a nagymama, Novák Eszter ágáról?

Igen. Öten voltak testvérek. Ketten iparosokhoz mentek feleségül, annak számított a zenész nagypapa is. Mária férje Vörös József cipész volt. Ilona férje Rapos Béla főhadnagy volt, Pesten éltek, Erzsébeté tisztviselő. Teri néni pedig a Beleden birtokos Barthodeiszky család egyik unokatestvéréhez ment hozzá. Történetét *Múltunk tükörcserepei* című könyvemben is megírtam. Férje Répcelakon volt földbirtokos, 48-as honvédtiszt, híres vadász. Az egyedül élő férfi már elmúlt ötven éves, amikor megismerte nagymama 17 éves testvérét, a vadászterületén levő téglavetőben dolgozó lányt. Beleszeretett, feleségül vette. Így lett Teri néni földbirtokosné. Amikor megözvegyült, férjhez ment Darányi Vilmos bécsi magánzóhoz. Beledben béreltek egy nagy házat, ott éltek jó módban. Néhány szép, régi tárgy emlékeztet rájuk.

Édesapa, ahogy mondtam, festő lett. Szombathelyen a pincérséget is kitanulta, mert festeni nyáron lehet csak, ebből egész évben nem lehetett megélni. A pincérség jó kiegészítő keresetet biztosított. Emellett különböző cégek, például ablakroló gyártók ügynökeként is tevékenykedett.

A nagypapa zenével keresett pénze elment tehát a nyolc gyerek felnevelésére, tanítására. Vagyonfelhalmozásra nem volt mód.

Volt a Fő utcán egy L alakú háza, ami még kamasz koromban is állt.¹² Nagyapám halála után az egyik utcai szobát és a mögötte levő kamrát nagyanyám kiadta Kelemen Antal

¹⁰ Vö.: *Baranyai Lenke: A Munczy család* In: Soproni Szemle 57. (2003), 70–77. Riza néni édesapja Munczy Lajos feleségének közeli rokona volt. Munczy Lenke többször említette, hogy hozzájuk került a végrendelet nélkül 1910-ben elhunyt Munczy Lajosné Tschürtz Elvine vagyon.

¹¹ Munczy Lenke zenetanárnő (1902–2001)

¹² Magyar Nemzeti Levéltár, Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, Beled község házjegyzéke 1907. 41. sz. bejegyzés.

cipésznek, aki ebből boltot és műhelyt alakított ki. A bérleti díj nagy segítséget jelentett. A vagyoni helyzetüket mégis jól mutatja nagyszüleim fakeresztes sírja. A külföldre szakadt gazdag utódok nem állítottak kőből, vagy márványból készült obeliszket a szüleiknek, de tartották a kapcsolatot itthoni családjukkal, segítették őket.

Mari néni, a lánytestvér története is érdekes. Az első háború idején megismerkedett egy olasz hadifogoly tiszttel, akihez férjhez ment. A háború végén került vele Olaszországba. Későn, előttem hat évvel született egy kislányuk, Szantina. Az ő gyönyörű ruháit hordtam, amelyekkel ámulatba ejtettem iskolatársaimat. Mari néném később Németországba került, Berlinben, majd Frankfurtban élt. Szantina a II. világháború idején egy amerikai katonával kötötte össze életét, és megismételve édesanyja sorsát, Amerikába költözött.

Ez valóban nagyon szerteágazó és kalandos család! Beszéljünk röviden édesapád Géza nevű testvéréről is!

Géza bácsi hadifogságba esett Oroszországban, 1919-ben jöhetett haza. Hozta magával orosz asszonyát, és két éves gyermeküket, Sanyi unokatestvéremet, akit édesanyja nevére anyakönyveztek a polgárháborús viszonyok között. Ő később fodrász lett. Itthon megszületett a második fiú, ifjabb Géza. A nagybátyám csak úgy tudta csak a nevére venni a fiait, hogy 1941-ben örökbe fogadta őket. Erről megtaláltam az iratot a jegyzőségi anyagban. Adél néni lassan sajátította el a magyar nyelvet, mosni, vasalni járt el házakhoz, volt egy kis kertje is. Baranyai nagymama mindenben segítette, nála laktak, majd amikor nagymama meghalt, ők maradtak a házban. A másik fiú cipésznek tanult. Székesfehérvár ostrománál láblövést kapott, ezért a kórházvonattal kivitték nyugatra, és Ausztriában amputálták a lábát. Orvosai tanácsára Németország amerikai megszállási övezetébe ment, ahol műlábat kapott. Cipézműhelyt nyitott, ami gyorsan felvirágzott. Lányuk, Margit a kölni zeneakadémián végzett fagott és zongora szakon. Egy tanárnőjétől megtanult magyarul, így több nyelven kommunikál a család, amely három lányt és egy fiút nevel.

Visszatérve a szüleidre, ott tartottunk, hogy anyukád 20 éves volt, amikor meghalt az édesanyja. Pestről hazatért Beledbe és gondoskodott az öccséről, Károlyról. Édesapád a festő és pincér szakmákat tanulta ki, testvérei elkerültek Beledből. Baranyai nagymamád meddig élt?

1931-ig. Az első könyvemben van egy fénykép a temetéséről.¹³ Látni a díszes hintót a lámpákkal, ahogy az iparosok kísérik. A ravatalon is készült róla kép. Sok fotó maradt a fenn családban, annak ellenére, hogy akkoriban ez ritkaságnak számított.

Édesapád mikor született?

1900-ban. Fiatalon házasodott. Anyukám józan megfontolásból választotta őt. Volt egy másik udvarlója is, Köntös Kálmán, aki egy Vache nevű zsidó nagykereskedőnél volt

¹³ Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez. Lásd az 5. lábjegyzetet!

3. kép. A Baranyai szülők esküvői képe

könyvelő. Kálmán bácsi nem volt katolikus, és ezt nem merte megmondani. Akkoriban, különösen falun, az eltérő vallási hovatartozás nagyobb problémát jelentett, mint a városokban. Édesanya, amikor ezt a tényt megtudta, szakított vele, mert úgy tartotta, ha valaki már a kapcsolat elején nem mond igazat, abban nem szabad bízni. Édesanya fiatalon maradt egyedül öccsével a háború utáni szétszakadozó világban. Amikor az árvaszéktől megkapták a pénzüket, az már semmit sem ért. Édesapa, aki három évvel fiatalabb volt nála, felkarolta, segített, élelmet szerzett, gondoskodott róla, és nagyon szerette. Ez hajlította arra, hogy férjhez menjen hozzá. Biztonságot keresett és talált benne. Anyukám volt a család pénzügyminisztere. A megrendeléseknél ő ült le és számította ki a festési területeket, különösen, ha bonyolultabb alaprajzról, például emeletes ház lépcsőházáról volt szó. Ő osztotta be a pénzt. Emlékszem bölcs mondására: „A kevésből is lehet megtakarítani, és a sok pénzt is el lehet szórni.” Édesapámnak nyaranta a bátyáim segítettek a festésben. Laci festőnek tanult, Zoltánt értelmiségi pályára szánták, taníttatták, Béla cukrász lett volna.

Hogyan alakult anyukád testvérének, Károlynak az élete?

Édesanya tisztességgel kitanítottatta, pincér lett belőle. Pestre került, egy halászcárdában dolgozott, később önállósította magát. Beledi lányt, Buthi Esztert vette feleségül.

Mi lett anyai nagyszüleid házának sorsa?

Amikor édesanyám férjhez ment, eladták, ebből kifizette az öccsét, ő pedig vett egy kisebb házat egy közös udvarban. Hagyományos, hosszú épület volt oszlopos folyosóval, konyhával, két szobával. Később épült hozzá egy nagy festőműhely. Kelet-nyugati tájolású volt. Reggel a szőlőlugas levelei között bekandikált a nap, aztán késő délután a konyha magas, hátsó kisablakán át intett búcsút. A nagyszobában asztalos által készített szokásos bútorok álltak, apukám által különleges színűre festve. Sok kézimunka tette barátságossá. Volt egy kis könyvgyűjteményünk is. Nekem a kimeríthetetlen Tolnai lexikon sorozat volt a kedvencem. A házat kívül-belül édesapa festette ki, nagyon szépen, mintegy a mestersege címereként. Kirítt a környező házak közül hátul a világos, hatalmas műhellyel, ami sok funkciót töltött be. A falak mentén álltak asztalok a szerszámok, papírminták, amelyekkel a sima falfelületre növényi díszeket, girlandokat festett. A középső nagy térben mázolta apukám a szétszerelt bútorokat, amihez maga készítette, keverte a festéket.¹⁴ Télen ott zajlott a disznóölés. A sarokban álló katlannal lehetett fűteni, és benne meleg vízhez jutni.

A festők akkoriban kerékpárral járták be a falvakat 30-40 km-es körzetben munkát keresve. A megrendelők szekérrel jöttek a felszerelésért, nagy ládákban vitték a festőszerszámokat, festékeket, létrákat. Édesapám, legtöbbször hazajött estére a családjához. Mindig hozott valami kis ajándékot nekem: „madárlátta” gyümölcsöt, süteményt, vadvirágot.

Három bátyám volt. 1920-ban született Laci, aki a polgári után abbahagyta az iskolát, festőnek készült. Az 1922-ben született Zoli volt a legtehetségesebb. Ő a csornai polgári után a győri bencéseknél kezdte el a gimnáziumot, de a háború közbeszólt. Béla 1926-ban érkezett. Mivel kettőjüket nem tudták volna a szüleim taníttatni, őt cukrásznak szánták. Pestre került, Károly bácsi segítségével ott tanulta a mesterséget. Én később, 1938-ban születtem, a fiúkról alig volt emlékem. Ahogy a *Múltunk tükörcserepei* című könyvemben is leírtam, egykeként nőttem fel a négygyermekes családban. A szüleim sokat meséltek a fiúkról, és karácsonyestéken, anyák napján mindig előkerült az egykor népes család szomorú, könnyes témája. Zoli, amikor behívták, Sopronba került írónak, majd kivitték a frontra. A háború végén Ausztriában került amerikai fogságba. A hazatérő foglyokat szállító vonatot azonban tovább vitték az oroszok, így lett ismét hadifogoly. Az is drámai történet, ahogy életben maradt. Egy bányában dolgoztak Karagandában, ahol primitív kosárforma liften engedték le őket. Egy alkalommal, mosakodás után fent maradt az erős selyemszárla fűzött Szűz Mária érmecskéje. Már benn ültek a kasban,

¹⁴ Akkor még csak fehér olajfestéket lehetett kapni, azt színezték a festők porfestékkel, több lépcsős munka során.

4. kép. Biciklitúra Zoltánnal, Baranyai Sándorral és Foki Istvánnal 1942-ben

engedte volna le őket a katona, amikor észrevette a hiányt. Mondta a katonának, „*Grisa, az Istenanya képem ott maradt, engedj vissza érte!*” A vallásos őr teljesítette a kérését. A kas kötele elszakadt, mindenki, aki benne volt lezuhant és meghalt. Amikor a lakásom jó része leégett,¹⁵ a kishálószobában volt egy kis emlékpólcom, ahol az ereklyéimet őriztem. Édesanyja, édesapa utolsó fényképe, egy szívecske, amit Zoli bátyámtól kaptam. Amikor a polcon elégett könyvek hamuját szedtem le a jegyzeteimről, ott volt a szív érme! Az volt akkor az üzenete, hogy lesz folytatása életemnek, ahogy Zoli is hazakerült.

Mikor történt ez?

1947-ben. Szerencséje volt. A haza küldött tábori lapra a bal sarokba egy négylevelű lóherét meg egy kis kéményseprőt festett, amellyel boldog újévet kívánt a családnak. Koromból készített festéket. Ezt a lapot meglátták a parancsnokságon. Tetszett nekik, keresték, ki készítette. Hozattak festéket, festhetett, nem kellett többet a bányába mennie. Így is nagyon rossz állapotban került haza. Egy nap szódásüveggel a kezemben a boltba indultam, amikor szemben jött velem egy sovány katona. Abban a pillanatban belém villant, hogy Zoli bátyám az! Letettem a szódásüveget, hogy futok édesanyához a hírral, mégis inkább repültem az ismeretlen katona nyakába! Nagy volt az öröm, hogy egy fiú hazatért. Zoli később Pestre ment, befejezte a tanulmányait.

¹⁵ 1998-ban a Baranyai Lenke lakása alatti, bérbe adott lakásban tűz ütött ki. Ennek martaléka lett sok érték. A lakást ki kellett üríteni a felújítás miatt. Ezalatt a Martos, ma Eötvös Gimnázium szolgálati lakásában élt.

A 18 éves Bélát néhány levele társaival együtt hívták hadba a háború végén. Oktatójuk, Radics Pista bácsi felrakta őket a vonatra, ő pedig a másik oldalon leszállt. Ezt mindenki tudta Beledben. Béla, a 16 éves Foki Lali valahol leszakadt az egységüktől. Elfogták őket a nyilasok, és mint katonaszökevényt Súron, egy kis bakonyi faluban tartották fogva. Civilek is voltak ott, például a gyógyszerész lánya, aki vonakodott szállást adni a német katonáknak. A kántort azért zárták be, mert egy lelőtt amerikai gép pilótája katapultált, és elbújta a templomban az orgona mögé. Amikor az oroszok közeledtek, a 22 foglyot a szeszgyár udvarán a falhoz állították és legéppisztolyozták. Ott, helyben hantolták el őket. Édesanyámat a Bélánál talált levelek címzése alapján a sári plébános értesítette. Azt írta: *Eltemettük őket sebtében, nem tudtunk méltó temetést rendezni, mert fa volna az erdőben, de szög nincs a koporsókhöz.* Ősszel, szeptember végén, vagy október elején volt az exhumálás. A cipész, Koczka bácsi vitt el bennünket kis furgon autójával, nagy kerülővel, mert sok híd még felrobbantva meredezett. Engem hátrahagytak egy bányász családnál, mert nem gyermeknek való látvány várt rájuk az azonosításkor. Bélát és Foki Lalit felismerték, így ők külön sírba kerültek. A temetőben később külön kőkeresztet állítottunk, a faluban márványtábla emlékeztet az áldozatokra.

Nem mondtad, Lászlóval mi történt.

A II. magyar hadosztállyal kikerült a Donhoz, és az urivi áttörés után eltűntnek nyilvánították. Édesanyám sokáig reménykedett, hogy az ő ügyes Laci fia biztosan túlélte, és hazatér egészer. Nem így történt, a küzdelmesen taníttatott fiúkból végül csak Zoli tért vissza.

Ő milyen pályát választott? Emlékszem, még élt, amikor itt laktam.

Győrffy kollégista lett, pénzügyi-számviteli főiskolát végzett, mérlegképes könyvelő lett. Később összeköttetései révén mindenkinek mindent elintézett, sok neves embert ismert. Először a SZOT-nál helyezkedett el, azután a Művelődésügyi Minisztériumban dolgozott revizorként. Járt a felsőfokú intézményeket. Már a fronton levelezgetett Horváth Erzsikével, és amikor hazajött, elvette feleségül. Egy fiuk és egy lányuk született. Az utóbbi Szalay Józsefhez, a festőművész rajztanárhoz ment feleségül. Bátyám 1993-ban halt meg. Szüleinkhez sokszor hazajárt. Amikor édesapa hozzám került, akkor itt, Sopronban látogatott bennünket. Apa halála után egy ideig megtartottuk a beledi házat, de végül el kellett adni, mert sok gonddal járt a fenntartása. Zolit különösen mélyen érintette a szülői ház elvesztése.

Mikor halt meg édesanyád?

1976-ban. Már nagyon beteg volt, de önmagát még 79 évesen is el tudta látni otthon, ahol pontosan tudta, mi hol van. Apa mindig ment utána, nehogy balesetet okozzon, például, ha a gázt meggyújtja. Figyelni kellett, mert egy kisebb stroke, és keringési problémák miatt zavart volt néha. Nehezen mozgott, de lényének finomsága a test romjai között is

megmaradt. Az ebédet hozatták, volt ápolónő, aki a gondozásban segített. Hétvégeken, amikor tudtam, hazautaztam. A nagy lelki és fizikai teher azonban édesapám volt, lefogyott. Amikor anyukám végleg ágynak esett, fizetés nélküli szabadságot vettem ki, és mellette maradtam. 1976 júniusában halt meg. Az iskolában mindent elkészítettem a történelem érettségéhez, így egy kollégám le tudott helyettesíteni érettségiztetni. Ezután magamhoz vettem édesapámat, aki hat évig lakott velem. 1983-ban ment el örökre. Együtt nyugszanak a beledi temetőben.

A fontos kitérők után térjünk vissza hozzád, 1938-hoz, amikor megszületted.

Édesanyám nagyon félt, hogyan mondja meg a fiainak, hogy gyermeket vár. De nagy volt az öröm, különösen, hogy lány született.

Anyukádról mondtad, hogy ő volt a család esze. Mit végzett, a szokásos elemi iskolát?

Igen, esetleg polgárit, de ezt nem tudom biztosan. Rendezett írásképe volt, jó helyesírással. Emellett - ahogy említettem már -, varrni tanult. Megvannak róla a papírok. Amíg a gyerekek nőttek, szükség volt a keresetére, bejelentett varrónő volt. Emlékszem, hatalmas zsákokban álltak a ruhák eltett maradékai, mert gyakran hozták vissza őket javításra, bővítésre, ingnyak cserére. Nagyon ügyes volt, alkotó módon tudta kombinálni az anyagokat. Sokféle tudás volt a kezében, szeretett kézimunkázni is. Később már csak egy-egy darabot készített, a kiszabott ruhát a házhoz vitte próbára, mert az iparendélyét visszaadta.

Apukád helyben pincérkedett?

Igen, az emeletes Schuller vendéglőben. Fent a bérlő lakása, és egy nagy bálterem volt. A földszinten a „népi” rész, ahova az utcáról be lehetett térni, utána egy úri szoba biliárddal, ahol játszani lehetett, és legfeljebb az úgynevezett kaszinó. Itt kétoldalt hatalmas könyvszekrények álltak, bennük az iparosok könyvtára. A gazdáknak külön könyvtára volt. Az iparosoknál a cipőfelsőrész készítő Torma bácsi után édesapám lett a könyvtáros, engem is ellátott olvasnivalóval. Először természetesen a saját könyveimmel kezdtem, köztük bátyáim May Károly könyveivel. Amikor elfogytak, Somos igazgató úrtól kaptam kölcsönbe Jókai Mór jubileumi sorozatának egy-egy darabját, majd Németh Endre tanár úr könyvtára következett. Nyáron édesanyámék kitétek a folyosóra a tűzhelyet, mert anyukám ötletére a műhely kéményének vágta a folyosó felől egy vasajtóval fedett nyílást, ahova be lehetett csatlakoztatni a füstcsövet. Kint járt a levegő, a szőlőlugas jól beárnyékolta a helyet, nem volt olyan meleg. Könyvvel a kezemben kevergettem a stercet, le is égett!

Ismerős történetek! Én is emlékszem hasonló balesetekre!

Itt újra kitérek édesanyám kreativitására, ami már gyermekkorában megmutatkozott. Egy télen a szél hatalmas hótorlaszt emelt a házunk oldalába. A bejárati ajtó befelé

nyílt, nem volt hova háyni a havat, foglyok voltak. Anyukám kitalálta, hogy fazekakban olvasszanak havat, a meleg vizet öntsék a torlaszra. Így az lassan megrogyott, át tudták fűrni. Később varrónőként rengeteg cérnakarika maradt nála. Egy fém rúdra fűzve és befestve igazi esztergályozott oszlopai lettek a többpolcos könyvvállványnak. Ez volt a mi kispolgári etager-ünk!

Említetted már Beleden a különböző társadalmi rétegek öltözködési, viselkedési kultúrájának a különbözőségeit.

Meghatározott rendje volt mindennek. A templomban baloldalon ültek a paraszt családok asszonyai. A férfiak hátul, vagy fent a karzaton álltak. Jobboldalon ültek az iparosok, férfiak, nők vegyesen. Most is automatikusan oda ülök a templomban. Az iparosok asszonyai kis csipkegallérral díszített ruhát, kalapot viseltek. A parasztasszonyok fejkendőt. 1948 azután átrajzolta, egyenlősítette a viseleteket is.

Hány lakosa volt akkor Belednek? Úgy tudom, jelentős számú zsidó népesség élt a faluban. Innen származott Sopron tudós rabbija, Pollák Miksa is, akinek a fia, Papp Károly legismertebb regényében, az *Azarelben* emléket állít a beledi zsidó közösségnek.

Az összlakosság 2-3.000 fő lehetett, ennek mintegy 10 %-a, 2-300 fő volt izraelita a családtagokkal együtt. Zsinagógát, iskolát működtettek, harmadikként a faluban, a katolikus és az evangélikus mellett. A zsidó iskolában német nyelvet is tanítottak, az iparos gyerekek oda jártak németre. Ez nagy előrelépés volt. Édesapa is bejárt ezekre az órákra. Az iparosoknak jól jött a jómódú zsidó családok kereslete. A hétvége szépen megoszlott. A zsidóknak szombat volt a pihenőnap, a keresztényeknek a vasárnap. E napokon sokan vonultak nyaranta a Rába, vagy a Linkó partjára fürödni, piknikezni. A fürdőzésben is elkülönült a paraszti és az iparos kultúra. Nekünk fürdőruhánk volt, a falusi gyerekeknek klott gatyája.

Édesanyád is fürdőruhára vetkőzhetett?

Igen, az iparos rétegnél ez elfogadott volt. Anyukámé és az enyém egyforma anyagból készült. A parasztasszonyokat nem láttam megmártózni. Nem vetkőzhetek le, megszólták volna őket, meg a háztartás, az állatok ellátása mellett idejük sem volt rá. Az iparos férfiak is adtak a megjelenésükre. Amikor édesapa festett, festőkabát volt rajta, de ha ki kellett menni az utcára, mert doboltak, vagy átment a boltba, a nadrágot nem, de ezt a kabátot mindig lecserélte, ahogy Németh Marika szíjgyártó apukája is más kötényt vett fel, ha emberek közé ment. Tehát az írott régi céhes szabályok, és az iparos hagyomány erős gyökerekkel bírtak, tovább éltek.

Gyerekként nekem édesapám eszközei, a festőbakok kitűnő játéklehetőséget adtak. Néhány deszkával hol boltot alakítottunk belőle pajtásaimmal, hol házat, színpadot, vonatot. A legnagyobb élmény az volt, amikor egy hintót hoztak festésre. Felültünk rá kis

barátnőimmal, és hercegnőt játszottunk. Aztán a hintót édesapa szétszedte, befestette ereszetre, azaz flóderezte, majd összerakta. A cégtáblák betűit és ábráit Zoli bátyám készítette. Olyan sonkát remekelt a hentes Szabó Jóska bácsinak, hogy a csodájára jártak!

A háborús évekről milyen emlékeid vannak? Még nagyon kicsi voltál.

Emlékszem a légiriadókra. Jöttek a repülőgépek, el kellett oltani a tüzet, este elsötétítés volt. Még a Szantínától örökölt fényes ruhám miatt is be kellett mennem az utcáról, nehogy célpont legyek.

Bombázták Beledet?

Szerencsére nem, de a légiriadó alatt bújni kellett. Nálunk volt egy nagyon erős fal, mellette a varrógép. Édesanyám oda bújtatott. Egy szőnyegre kuporodva, félve öleltem a bábaimat. Később a kertben ástak egy hatalmas óvóhelyet, ahol több család összejött.

Többektől hallottam, hogy a lövészárók-szerű megoldás volt a legjobb. Ha nem közvetlenül oda vágott be a bomba, kielégítő védelmet adott. Nem kellett attól tartani, hogy a pincében lévőkre omlik a ház.

Ilyen is volt nálunk a köz elején. Hátul egy szoba alakú négyszögletes bunker készült több család számára. Az evangélikus iskola vezetője, Pálffy igazgató úr a közelünkben lakott. Az oroszok bejövetele előtt ő is átjött a családjával. Megmaradt bennem az emlék, hogy a tanító úr kabátja zsinaggal volt összekötve. Az a rémhír járta ugyanis, hogy akinek gomb van a kabátján, azt az oroszok burzsujnak nézik, és annak megfelelően bánnak vele. Az óvóhelyet felülről nem lehetett látni, befedték szalmazsuppal, deszkákkal, majd a zsuppra földet hánytak. Amikor elmúlt a háború, mi gyerekek játszóhelynek, játszóháznak használtuk.

Ahogy közeledett a front, menekültek áradata öntötte el Beledet. Szinte minden házban laktak beszállásoltak. Egy asszony a Politzer-házban, egy férfi a plébánián lett öngyilkos. Az előbbiről Markó Árpád egykori katonatiszt is írt emlékiratában, aki családjával nyugatra menekülve két hónapig tartózkodott Beledben.¹⁶

Visszatérve a háborús eseményekre, a faluban nem folytak harcok.

Nagyobb baj nélkül átlépett rajtunk a front, annak ellenére, hogy komoly harcok voltak a közelben. Egy bomba eltévedt repeszei lerombolták a futballpálya lelátóját, és egy asszonyt halálosan megsebesítettek. A futballpálya békeidőben szinte kultikus hely volt, vasárnap délután ott volt a fél falu. Emlékszem Kőrös bácsi biciklivel kombinált fagyaltos kocsijára, az oldalára Zoli festett fagyaltot. Édesapa nem kért pénzt érte, azt mondta, lehetem az árát. Csodálatos volt, amikor meghívhattam a pajtásaimat fagyizni. Aztán jött

¹⁶ Mészáros Kálmán: Markó Árpád világháborús visszaemlékezéseiből In: Hadtörténelmi Közlemények 126. (2013) 4.

a háború, gyermekként láttuk a lehulló bombákat, és azt hittük, ránk fognak esni! Látni lehetett a repülő küzdelmeket is. Felszálltak a vadászgépek, üldözték a másik gépet, roppogtak a fegyverek.

A közelben volt a kenyeri reptér. Onnan szállhattak fel a gépek.

Az is emlékem, hogy édesanyával ketten vagyunk, mert édesapát behívták munkaszolgálatra. Fertőrákoson volt egy repülőgép összeszerelő műhely a köfeytőben, ahol zsidó munkaszolgálatosok dolgoztak. Édesapám ott teljesített szolgálatot. A kora, és amiatt, hogy a gyerekei katonáskodtak nem került ki a frontra.

Mennyi ideig volt távol?

Nem tudom megmondani, hat éves voltam akkor. Amire emlékszem, hogy egyszer hozott sárgarépas lepényt. Nem almásat, hanem sárgarépasat. Valami fertőrákosi asszony küldte nekünk. Akkoriban tért haza, amikor a front elért bennünket. A sereg egy része tovább ment, valamennyi orosz katona a faluban maradt. Néhány repülő is volt. A Bárkovicsek kertje mögötti, hosszan elnyúló lucernaföldet használták kifutópályának. Emlékszem az élményre, hogy a katonák állandóan muzsikáltak, meg táncoltak. Szállt a tangóharmonika-szó a Kozma ház előtti teherautó platójáról. Persze a bejövétel tragédiákkal is járt. Pontosan tudták, hol dolgozott első világháborús orosz hadifogoly, hogyan bántak vele. Mentek lepuffantani a zord Balázs boltost. Tévedésből Balázs állatorvos lakására mentek, aki ráadásul már nem is volt ott, mert elvitték munkaszolgálatra, kikeresztelkedett zsidó volt. Az utódját lőtték le. Utána került sor az igazi Balázs fogolytartóra.

Azt mondd, pontosan tudták, melyik hadifogoly hol volt?

Karsai Sándor bácsit is agyonlőtték ugyanezért.

Hihetetlen! Végigmentek annyi országon, és tudták, hogy Beledben ki mit csinált évtizedekkel azelőtt?

Ez valóban félelmetes volt. Később kiderült, hogy Büki Antal bácsitól megszökött két orosz fogoly, ő tájékoztatta őket. Büki bácsit nem bántották. Adél néni, Géza nagybátyám felesége került nehéz helyzetbe. Mivel orosz volt, tolmácsolt. Ezzel jót tett, de többen azt gondolták, ő volt az informátor. Arra is emlékszem, hogy a nők nem voltak biztonságban. Édesanya rettenetesen öregítette magát. Karsai Jolika elmesélte, hogy őket, lányokat eldugták. A naplójában le is írta, hogy a konyhából nyílt egy kamra. Elé húzták a konyhaszekrényt, oda dugták el, később meg a padlásra. Nálunk a házukban is volt egy titkos hely. Amikor édesapa megnyitotta a festőműhelyt, annak a mennyezetén nem volt ajtó, de egy helyen három deszkát felnyomva fel lehetett menni a padlásra. Tűzfal volt, nem lehetett tudni, hogy van ott egy helység, mivel teljesen elkülönült a rendes padlástól. A háború alatt élelmiszert dugtunk el itt. Ugyanis mikor elmentek a németek, fel akarták robbantani a raktárukat. Akkor mondta valaki, hogy engedjék az élelmiszert széthordani

a lakosságnak. Így lett. Édesapa is hozott két zsák cukrot, amit eldugtunk. Az orosz katonáknak több nő áldozatul esett. Megírom a *Tükörcserepek*ben, hogy rendelet biztosította ezeknek az asszonyoknak a terhességmegszakítás lehetőségét. Nagyon tapintatosan volt megfogalmazva. Az is előfordult, hogy a randalírozó katonákat saját előljáróik lötték, vagy lövették le. A katolikus templom bejáratánál halt így meg három orosz katona. Ott hantolták el őket, később átkerültek a temető katona sírjaiba. Az asszonyokat krumplit hámozni vitték az orosz konyhára, ami tudjuk, gyakran hogyan végződött. Az iparosokat szakmunkára fogták be. Jött édesapáért reggel a kocsi. Félelmetes volt számomra, ahogy a Sztarasina nevű hajtó a lovakkal száguldva érkezett. Amikor brrr kiáltással meghúzta a gyeplőt, a lovak felágaskodtak és megálltak. Egyszer bejött hozzánk a kocsi. A kézi-gránátokkal megrakott övét laza mozdulattal a bejárati ajtó melletti fogasra akasztotta. A lovakat kinn hagyta, azok álltak, mint a cövek. Édesanyám megkínálta valamivel. Másnap, amikor jött édesapáért, hozott egy nagy borjúcombot.

Sok hasonló eset történt, amiről sokáig hallgattak. Az állandó életveszélyben a vadság, a kicsapongás, a kegyetlenség mozzgatórugói működtek a civil lakossággal szemben. Senkit nem kíméltek. Nem volt hadbírótság, hivatalos eljárás, csak önbíráskodás. A saját embereiket minden következmény nélkül lelőhették. A feljebbvaló élet-halál ura volt.

Arra emlékszem, az orosz tisztől, akinél édesapa dolgozott, volt egy írás, hogy ezt a családot nem szabad bántani. Ki volt tűzve. Emlékszem, ahogy jöttek és böngésztek. Egyszer kimerészkedtem megnézni a repülőgépeket, ahogy szálltak fel a kertünk mögötti kifutópályán. Térdzokni volt előtte a lábamon, a gumi nyoma megmaradt. Az egyik orosz mindjárt kérdezte: „Őra jeszty?” Azt hitte, az volt a lábamon, az hagyott nyomot. Viccelt, vagy komolyan gondolta, nem tudom, de többet nem mentem hátra.

Mennyi ideig maradtak ott megszállóként? Heteket? Hónapokat?

Hónapokat. Az is nagyon érdekes, hogy azonnal fel kellett állítani valamilyen rendfenn tartó alakulatot belediekből. Csendőrség már nem volt. Ezt is megírom a *Tükörcserepek*ben, hogy néhány fiatal, például Csiti Jenő ügyesen megúszta a bevonulást, mert látták, ahogy a náluk lakó tisztek is, hogy már minden elveszett. Katonaruhában jártak, ha valaki kérdezte, azt mondták, a pápai repülőkhöz tartoznak, ha a pápai repülők kérdezték, akkor a soproinakhoz. A leventéket azonban nem mentette meg senki.

Valami papírjuk kellett, hogy legyen.

Valószínűleg szereztek, két katonai alakulat, hadtápegység is volt a faluban. A negyvenöt elején alakult számonkérő bizottságban Csiti Jenő, és az Auschwitzból hazatért Heimler Sándor is részt vett. Például a munkaszolgálatos Lebovits fiút '45 elején a Rábába lövető egyik nyilas, Takács Antal letartóztatásában, hadbírótság elé küldésében jártak el. Csiti Jenő mesélte nekem, amikor interjút készíteni elmentem hozzájuk Győrbe. Ő nagyon

szerette Somos János igazgató urat, aki kántortanító és leventeoktató is volt. Amikor a bizottságban megtudta, hogy másnap beidézik, elment hozzá éjjel és figyelmeztette. Édes-apa jóban volt vele, így akkor éjjel az igazgató úr áthozott egy ládát hozzánk, amit a szilvafa alatt ástak el. Hogy mi volt benne, nem tudom. Talán a leventék fegyverei. Másnap internálták, Márianosztrán volt fogoly valameddig. A másik leventeoktató, aki a testvére-
met a társaival felcsalta a vonatra, hogy ő is megy velük, de nem, 1945-ben rögtön beállt a kommunista pártba, így ő „mentelmi jogot” kapott. A templomban, amikor a nagypén-
teki kórusban énekelt, mondták is a faluban, hogy ő olyan „hol Jézus hol Júdás” ember.

Visszatérve a beledi rendfenntartókhoz, többnyire katonaviselt emberek voltak, ka-
tonaruhában, fegyverrel. Ideiglenesen ők látták el a helyi közigazgatási feladatokat. Lezaj-
lottak a 45-ös választások, a konszolidáció ezt követően indult el.

A beledi zsidóság sorsáról részletesen írtál egyik könyvedben.¹⁷ Gyerekként mennyire emlékszel vissza az eseményekre? Volt gettó?

Kevés személyes emlékem maradt, de kikérdeztem a szemtanúkat, a túlélőket, kutattam. Öt helyen gyűjtötték össze a zsidó lakosságot, a zsinagógában, az iskolában, a Wollstein-házban, a Spitzer- és a Reichmann-házakban. Amikor elhurcolták őket, a keleti ország-
részből ide áramlók és katonák települtek be az ingatlanokba. A nyilas uralom alatt a zsi-
nagóga megrongálódott, elemeit, az ajtókat, ablakokat széthordták.

A háború után közvetlenül tizenvalahányan érkeztek vissza, köztük a gazdag Reichmann Simon, a fiatal Goldstein Laci és Hoffmann Vili. Vili papájának képkerete-
ző műhelye volt, az úgy-ahogy megmaradt. Elkezdték benne a munkát, és édesanyám kosztosai lettek. Nagyon megszerette őket. Azt mondta, két fia elveszett a háborúban, ők pedig elvesztették a szüleiket. Jöttek minden délben. Én addig nem ehettem, amíg ők be nem fejezték. Fizettek az ebédért, és édesanya rendszeren ellátta őket. Már nem tartották a kóser szabályokat. Mindketten magyarosították a nevüket. Vili Hajósrá, Laci Gellérré. Tovább tanultak, Vili ügyvéd, Laci tanár lett. A múltjukat igyekeztek elfelejteni.

Még szállingóztak haza. Ábrahám órásnak a felesége veszett oda, Frissnének a férje, összeházasodtak. A háború után úgy 30 zsidó élt a faluban. Már a kisgyerekeknek volt óvó bácsija, héberül tanította őket. Az iskoláztatásra nagyon sokat adtak. És ügyesek, talpraesettek voltak. Ez a kis kolónia 1956-ig ott élt a faluban. Akkor a bádogos feleségére azt mondták, ávós. Ez nagy bélyeg volt.

Egy nőre miért mondták, hogy ávós? Nem volt az, gondolom.

Azt feltételezem, hogy a népbírósi perek során a nyilasokat, csendőröket szembesítet-
ték azokkal a nőkkel, akiket megkínóztak. Ő ott volt a szembesítéskor. Hazajött, tudott vallani az átélt szörnyűségekről. Szász Baby néni mesélte, tanítónőként jelen kellett lennie az evangélikus iskolában, amikor a bábaasszony a kislányokat is átvizsgálta, nem rejtet-

¹⁷ Beled hideg napjai 1944–1945 Lásd a 4. lábjegyzetet.

tek-e el a testnyílásaikba aranyat. Borzasztó emlék maradt a számára.¹⁸ Hogy a megvádolt nő milyen minőségben volt a bíróságon, nem tudtuk.

Furcsa, hogy őt marasztalták el.

Suttogtak róla, mert valamiféle bennfentességet élvezett.

A nagymamám is mesélt arról, hogy amikor elvitték a zsidókat, valamilyen módon részesülhetett a falu a vagyonból. Tulajdonképpen bűnrészessé tették a falubelieket. Sajnálták őket, de ha már ott maradt az a sok minden, akkor kapni akartak belőle.

Amikor a zsidó lakosokat gettóba költöztették, az ingóságokat egy bizottság (községi előjárók, tanítók, 1-1 zsidó ember) leltározta. Ez korrektnek tűnő, de álságos és felesleges dolog volt. Az elhagyott házakat csak rövid ideig őrizték. Volt, amelyikbe önkényesen behatoltak a nyilas vezetők, és vittek mindent. Később az értékeesebb darabokat összegyűjtötték a székházba, egy részüket kiosztották a faluba letelepült menekülteknek.

Nem tudom, visszakapták-e a dolgaikat azok, akik hazajöttek.

A töredékét kapták vissza a javaiknak. Ingósaikból azt, amit keresztény családoknál helyeztek el, vagy elrejtettek. Ingatlanukat a visszatérők el tudták foglalni, az elpusztultak rokonai, ha jelentkeztek, eladták a rájuk maradt épületeket. A többit az államkincstártól vásárolták meg a belediek.

A gazdag, művelt családból való Wollstein Vica mesélte, náluk dolgozott Kovács Béla, rá bízta a javaikat. Ő mindent megőrzött, de Vicák nem költöztek vissza. Járt Beledben, de gyötörték a rossz emlékek. Először Amerikában élt, később a család Izraelbe költözött. A fiát, Avigdort, akiből nagyszerű mentős tiszt lett, megtanította magyarul. Ő tette rendbe, számozta meg, szedte lajstromba a beledi zsidó temető síremlékeit. A másik fia tanár lett, a lánya pszichológiát tanult, poszttraumás esetekkel foglalkozik. A beledi zsidók szétszóródtak, senki nincs már ott, ahol 250 évig éltek az őseik. 1956 után csak Löwinger Salamon bácsi maradt, akinek a családjában 48-as honvéd is volt. Bőrökkel, régiségekkel foglalkozott, keresztény nőt vett feleségül. Mindenki szerette, köztiszteletben állt. Ennyit tudok tapasztalatból, a többit a kutatásaimból.

Ennyit az ősökről, a családról, a falu 1945 előtti életéről. A Te személyes életedről való beszélgetés egy következő interjú témája lesz. Köszönöm a beszélgetést!

¹⁸ 2001-ben ott volt a Régi Beled Baráti Kör alakulásakor, utána néhányszor Zalaegerszegen is felkerestem. Akkor mesélt erről.